

3. Maqbool Ahmad Awan. Gamal Abdel Nasser's Pan-Arabism and Formation of the United Arab Republic: An Appraisal. Journal of Research Society of Pakistan. Vol. 54, № 1, January–June, 2017, P. 107–128.

4. Lama Said. Heritage and nationalism in nasser's egypt. Edinburgh school of architecture and landscape architecture. 2015–2016. P. 1–87.

5. Suez Crisis: 1956, Cold War & Summary – HISTORY. URL: <https://www.history.com/topics/cold-war/suez-crisis>

6. Jean-Marc P. The 1956 Suez crisis and the united nations. A thesis presented to the Faculty of the US Army Command and General Staff College. 2004, P. 1–113.

7. Robert Eugene Danielson. Nasser and pan-arabism: explaining egypt's rise in power. Monterey, Calif.: Naval Postgraduate School 2007. P. 1–73.

УДК 94:[329.733:355.425.4](477)»1939/1945»

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ У ДРУГІЙ СВИТОВІЙ ВІЙНІ

М. І. Коцюруба, І. В. Пятницькова

Анотація. Стаття присвячена діяльності українських збройних формувань часів Другої світової війни, їх витокам і напрямам діяльності. Проаналізовано та спростовано властиві російській пропаганді міфи про діяльність Української повстанської армії.

Ключові слова: українські військові формування, Українська повстанська армія, Друга світова війна.

Попри розвиток сучасної української історичної науки, звільнення її від нав'язаних радянською ідеологією міфів та розширення доступу до джерел залишається багато проблем, які потребують подальшого дослідження. Особливої актуальності в сучасних умовах війни Росії проти України набуває питання українських військових формувань у Другій світовій війні. Ця тема виходить за межі суто історичного дослідницького інтересу та є предметом численних маніпуляцій у російському інформаційному полі, тому потребує більшої уваги та системного підходу.

З-поміж усіх українських військових формувань часів Другої світової війни сучасна історіографія найбільше уваги присвятила історії формування та діяльності Української повстанської армії. На висвітлення питань, що тривалий час замовчувалися або перекручувалися радянською історіографією, була спрямована книга «Війна і міф. Невідома Друга світова», що вийшла за редакції В. В'ятровича [2].

Питання збройної боротьби ОУН і УПА досліджував В. Мороз. У своїй статті «Завершальний етап збройної боротьби ОУН і УПА на українських землях» дослідник зосередив увагу на періодизації діяльності військових угруповань та їх чисельності. В. Товстий у своїй книзі «Українська повстанська армія» висвітлив етапи боротьби українського підпілля, їх ідеологічне підґрунтя [4, с. 10].

І. Патриляк у ґрунтовному дослідженні «Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939–1960 рр.)» простежив діяльність українського визвольного руху від початку Другої світової війни до остаточної ліквідації. Дослідник проаналізував особливості протистояння ОУН й УПА не лише з радянською, а й із нацистською владою. Автор рефлексує над причинами та характером українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни [8].

Р. Офіцинський у праці «Історія УПА» акцентує на детальному описі того, як радянська влада змусила активізуватися національно-визвольний рух, аналізує успіхи в боротьбі з радянськими військами [7]. Діяльність українського підпілля на території Північної Буковини і Хотинщини вивчав І. Фостій. Він розглядає і оцінює встановлення у краї румунської окупаційної і радянської влади, їх деспотичну подібність у ставленні до місцевого населення [11].

Проте, незважаючи на ґрунтовний доробок з історії ОУН, УПА у сучасних реаліях проблема українських військових формувань поза ними потребує подальшого дослідження та звільнення суспільної свідомості від численних міфологем, утверджених радянською владою та підтримуваних російським агресором.

Мета статті полягає у спробі систематизувати та проаналізувати діяльність українських військових формувань у Другій світовій війні.

Умовно саме українські військові формування часів Другої світової війни можна поділити на три категорії: створені на основі політичної угоди з німецькою владою; організовані німцями без будь-яких політичних міркувань; пов'язані з підпіллям.

До першої категорії належали Військові націоналістичні загони (ВВН) [11]. Вони були організовані в 1939 р. під проводом Організації Українських Націоналістів (ОУН). Їх очолював полковник Роман Сушко. Через це другою назвою військового формування була «Легіон Сушко». У часи Першої світової він керував однією із чот Українських січових стрільців, був співзасновником Січових стрільців Армії УНР. Очевидно, що Роман Сушко у діяльності Військових націоналістичних загонів вбачав можливість відновити українське стрілецтво, що в подальшому могло стати ядром Української Армії.

Водночас «Легіон Сушко» проіснував дуже короткий час, і був розформований, коли набув чинності пакт Молотова–Ріббентропа. Учасникам Військових націоналістичних загонів заборонялося вступати в бойові дії через можливу негативну реакцію з боку СРСР, тому їх основною функцією була охорона правопорядку та громадських об'єктів. Багато представників цих військових формувань у подальшому вступили до української допоміжної поліції, відділів Werkschutz і Baudienst [10].

Уже безпосередньо з метою участі в бойових діях із радянською армією у 1941 р. були створені за ініціативи ОУН(б) батальйони «Нахтігаль» і «Роланд». Попри суттєву містифікацію діяльності цих формувань з боку радянської, а згодом і російської пропаганди, вони не належали до підрозділів СС і діями у складі Вермахту для виконання допоміжних функцій. Оунівці розглядали ці два батальйони як певною мірою основу для майбутньої української армії. Адже на початку 1941 р. керівництво ОУН знало про підготовку Німеччини до війни з СРСР і розраховувало, що саме у момент початку війни вдасться підняти повстання на території України та відновити незалежність держави. Але у німецького командування було протилежне бачення щодо мети існування цих формувань. Їх розглядали як розвідально-диверсійні батальйони, які під час війни мали влаштовувати диверсійні операції проти радянських військових частин [2, с. 123].

Насправді участь обох батальйонів у бойових діях була обмеженою. «Роланд» улітку 1941 р. перекинули на територію Молдови та Одеської області, де його особовий склад кілька тижнів перебував в очікуванні наказу, а потім підрозділ знову повернули до Австрії.

Батальйон «Нахтігаль» у складі німецької армії брав участь у зайнятті Львова та дійшов до Вінниці. Він нараховував у своєму складі приблизно тисячу осіб. Після проголошення у Львові Акту відновлення української держави 30 червня 1941 р. батальйон відкликали з фронту [2, с. 124].

Після арешту Проводу ОУН(б) обидва батальйони повернули до Франкфурта-на-Одері й там зорганізувались у Вартовий батальйон 201, який відправили до Білорусі для боротьби з радянськими партизанами. Через різні скарги на непокору українців майже всіх українських старшин було заарештовано, а підрозділ розформовано. Один офіцер, сотник Роман Шухевич, утік і згодом став головним командиром Української Повстанської Армії (УПА). Він очолював українське підпілля до самої загибелі в бою з радянськими військами у березні 1950 р. під Львовом.

Найбільшим регулярним підрозділом цієї першої категорії була дивізія «Галичина». Вона була призначена для бойових дій на фронті і мала комплектуватися з населення окупованих територій. Її організували в середині 1943 р. в умовах багатьох суперечок. Спочатку українське підпілля рішуче виступало проти її створення, але коли дивізія «Галичина» стала фактом, що здійснився, підпільники використали її для підготовки своїх людей. Були і такі, що вступали до лав дивізії, аби уникнути примусового вивезення на роботу до Німеччини чи не залишитися на території, на яку мали невдовзі прийти радянські війська. Певну частину вояків до «Галичини» мобілізували примусово. Підтвердженням цього є поширені практики дезертирства, переходу до підпілля. Багато дивізійників також приєднались до підпілля після поразки дивізії під час битви під Бродами в липні 1944 р. Решта військ у 1945 р. перегрупувалася в дивізію, яка стала 1-ю дивізією Української національної армії [11].

Інші загони формувалися з військовополонених червоноармійців. Таким був випадок Сумської (Української) дивізії, створеної наприкінці 1941 – на початку 1942 р., хоча й без по-

літичної угоди з німцями. Дивізія була майже знищена під час Сталінградської битви в 1942–1943 рр., а її залишки були приєднані в 1944 р. до Російської визвольної армії (РОА) генерала Власова. Внаслідок українських протестів усі українські підрозділи (але не всі окремі українці) відокремилися від РОА й реорганізувалися в Українську визвольну армію навесні 1944 р. На початку 1945 р. під Берліном колишні офіцери та солдати радянської армії сформували протитанкову бригаду «Вільна Україна». Бригада була організована за географічним регіоном і включала, зокрема, роти з Миргорода, Лубнів та Чернігова.

Усі згадані частини або їх залишки були зібрані під одним командуванням на початку 1945 р., коли в Берліні було створено Український національний комітет на чолі з генералом Павлом Шандруком. У дуже складній для себе ситуації німці врешті погодилися на створення Української Національної Армії. Її основою мала стати реорганізована Галицька дивізія [9].

Українські підрозділи демонстрували свою самостійність. Наприклад, для боротьби з французьким підпіллям було направлено два охоронні батальйони 30-ї піхотної дивізії СС, складені з українських примусових робітників у Німеччині, які були перегнані на службу. Пізньої осені 1944 р. загони перейшли на сторону Франції та стали частиною підпільного руху опору на території Франції «Forces Francaises de l'Interieur». Частини спочатку називалися батальйонами імені Богуна та Шевченка, а згодом стали Першим та Другим українськими батальйонами. Обидва батальйони були розпущені на вимогу радянської влади наприкінці 1944 р. [9].

Інший підрозділ французького опору, очолюваний поручиком Осипом Круковським і складений із залишків трьох батальйонів дивізії «Галичина», висланих на захід для навчання, негайно спробував дезертирувати на сторону Франції. Спроба була зірвана німцями, але великій групі вдалося втекти в 1944 р. Решту відправили назад до Німеччини.

До другої категорії військових формувань, організованих німцями без будь-якої попередньої політичної згоди, належали охоронні та будівельні частини: Werkschutz, Bahnschutz, Baudienst, Hilfswillige (Hiwis) і Schutzmannschaften, українська допоміжна поліція. Вони склалися переважно з колишніх червоноармійців, які приєдналися до цих частин, щоб врятувати своє життя.

До третьої категорії належали формування українського підпілля, які склалися з тих, хто не приєднався ні до радянських, ні до німецьких військ. Перший сформований підпільний загін очолив Тарас Бульба (Боровець). Вона мала різні назви: «Українська Повстанська Армія», «Поліська Січ» та «Українська Національна Революційна Армія». Т. Боровець покладав сподівання на те, що очолювані ним військові формування стануть основою регулярної української армії. Учасники «Поліської Січі» боролися і проти німецьких військ, і проти радянських партизанів [3].

Українська повстанська армія (УПА) виникла в 1942 р. після того, як члени ОУН пересвідчилися, що німецька влада є таким самим противником української державності, як і радянська. Першим керівником УПА був Василь Івахів. Після його загибелі в бою з німцями у травні 1943 р. головним командиром УПА став Дмитро Клячківський, а з серпня 1943 р. – Роман Шухевич. УПА мала широку підтримку серед західноукраїнського населення і спиралася на розгалужену мережу. Вона стала настільки великою народною силою, що в липні 1944 р. для керівництва боротьбою та координації політичної діяльності було створено Українську головну визвольну раду на чолі з Кирилом Осмаком [4]. УПА вела боротьбу проти нацистських окупантів та їх союзників, радянських партизанських загонів та регулярних військ.

Існує багато хибних уявлень про українське визвольне підпілля, які поширює в інформаційному просторі російська пропаганда. Один із них стосується історії його формування. Тривалий час побутував достатньо спрощений підхід до цього питання. Оскільки підпілля було створено націоналістами, багато з яких раніше були пов'язаними з німецькими підрозділами, УПА зараховували до керіваного нацистами військового формування.

Інша хибна думка стосується її членства, оскільки коли УПА почала діяти, вона охопила всі організовані націоналістичні групи. Багато членів допоміжної поліції, зокрема на Волині, дезертирували й приєдналися до УПА, як і члени дивізії «Галичина». Внаслідок цього необізнані автори на Заході та абсолютна лавина радянських, російських публікацій створювали враження, що українське підпілля було створене німцями для боротьби з СРСР [11]. Хоча про

боротьбу між УПА та німецькими окупантами і їхніми союзниками свідчать численні документи німецького, радянського, польського і власне упівського походження. Діяльність УПА німецька сторона оцінювала як антинімецьке повстання. Зіткнення між ними відбувалися постійно. Лише в липні 1943 р. УПА здійснили 295 атак на німецькі опорні пункти та 119 – на господарські об'єкти. Зі свого боку, окупаційна влада створила спеціальне військове формування, що мало вести боротьбу проти УПА. Воно налічувало в своєму складі більше 10 тисяч військових. З повітря це угруповання прикривало 27 літаків, а на землі 50 танків та бронемашин [2, с. 158].

Залишається поза увагою те, що до УПА входили представники різних регіонів України. Багато керівних старшин і політичних діячів УПА походили з територій, контрольованих Радянським Союзом до 1939 р. До неї приєднувалися і вояки радянської армії. Показовим щодо цього є приклад Осипа Позичанюка. Колишній комсомолец став одним із лідерів Української головної визвольної ради і відповідальним за її інформаційне бюро. Він був не один. У своїх спогадах Данило Шумук згадує членів Комуністичної партії Західної України, які згодом приєдналися до підпільних загонів [5].

Абсолютно невивірдженою є радянська концепція локалізації діяльності УПА виключно на західноукраїнських землях. Їх формування діяли фактично на всій території України, від заходу до сходу. І метою їх боротьби було знищення ворогів незалежної України, якими однаково були Радянський союз та нацистська Німеччина.

Отже, під час Другої світової війни українці були по різні боки. Головні причини полягали в тому, що Україна була однією з найбільших націй Європи без незалежної національної держави. Існувала велика та динамічна українська діаспора. Українці, які перебували в німецьких військових частинах, перебували там із різних причин. Проте більшість керувалися власною політичною програмою, що полягала у розбудові незалежної України і прямо протистояла двом головним супротивникам на шляху реалізації цієї мети – Німеччині та Радянському Союзу.

Abstract. The article is devoted to the activities of Ukrainian armed forces during the Second World War, their origins and directions of activity. The myths about the activities of the Ukrainian Insurgent Army characteristic of Russian propaganda are analyzed and refuted.

Keywords: Ukrainian military formations, Ukrainian Insurgent Army, Second World War.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / Львівський національний університет імені Івана Франка; Канадський інститут українських студій Альбертського університету. Львів, 2003. 686 с.
2. В'ятрович В. М., Майоров М., Зінченко О. О. Війна і міф. Невідома Друга світова. Київ: Клуб Сімейного дозвілля, 2016. 272 с.
3. Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі Опору (1941–1944 рр.). НАН України. Інститут історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2002. 261 с.
4. Мороз В. До початків діяльності Української Головної Визвольної Ради. *Український визвольний рух* / відп. ред. В. В'ятрович. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр дослідження визвольного руху, 2007. 36. № 10. До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. С. 213–222.
5. Мороз В. Завершальний етап збройної боротьби ОУН і УПА на українських землях. *Визвольний шлях*. Кн. 8(677). Серпень 2004. С. 72–87.
6. Муковський І. Т., Лисенко О. С. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни. Київ: Книга Пам'яті України, 1997. 567 с.
7. Офіцинський Р. Історія УПА. Фоліо, 2021. 128 с.
8. Патриляк І. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939–1960). Київ: АДЕФ-Україна, 2022. 776 с.
9. Середницький Я. Генерал Павло Шандрук і антигітлерівська військова опозиція. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 176 с.
10. Товстий В. П. Українська Повстанська Армія. Харків: Промінь, 2007. 112 с.
11. Фостій І. П. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр. Чернівці: Кн. Пам'яті України, 2005. 376 с.